

УДК 811.161.2'373. 7

DOI: <https://doi.org/10.18524/2414-0627.2019.26.181780>

І. В. Лакомська,

канд. філол. наук,

*Одеська національна академія харчових технологій,
викладач кафедри українознавства та лінгводидактики*

КОНТАМІНАЦІЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ У ГАЗЕТНИХ ЗАГОЛОВКАХ: ВПЛИВОВИЙ АСПЕКТ

У статті йдеться про контамінацію як один із прийомів трансформації фразеологізмів, що має потужні можливості впливу на читача. В дослідженні

контамінація фразеологізмів у газетних заголовках може виражатися такими видозмінами: поєднувати дві фрази з усіченням, містити два фразеологізми із спільним компонентом або поєднувати два фразеологізми без змін.

Ключові слова: газетний заголовок, фразеологічна одиниця, трансформація фразеологізмів, контамінація, вплив.

Оскільки головною ознакою засобів масової інформації вчені визнають їхню впливову домінанту (Т. Ковалевська, Н. Кутуза, Н. Непийвода, В. Різун), то лінгвістичний складник у структурі ЗМІ набуває подвійної сугестивності, враховуючи наскрізну впливову природу мови (Р. Барт, Ф. Бацевич, О. Леонтьєв, Б. Поршнев, І. Черепанова).

Як концентри медійного повідомлення у впливовому аспекті заголовки привертають все більшу увагу науковців, які доводять, що для реалізації ефективної сугестії важливими є «не стільки логічність і аргументованість у вживанні мовних одиниць, скільки емоційний вплив на адресата» [1, с. 218]. З цією метою все частіше в заголовках вживаються фразеологізми, які мають призначення привернути увагу читача та динамізувати повідомлення.

Актуальність виявлення й опису фразеологічних одиниць (ФО) в українських медіавиданнях зумовлюється тим, що такі одиниці ще недостатньо вивчені у впливовому аспекті, тому дослідження фразеологізмів у газетних заголовках надасть можливість простежити їхню сприйняттеву активність та з'ясувати сугестійні властивості таких одиниць.

На сьогодні в медійних заголовках досить продуктивно вживаються видозмінені фразеологічні одиниці, які К. Глуховцева називає трансформами й визначає їх як модифіковані традиційні стійкі сполучення слів, що зазнали змін компонентного складу з метою експресивізації чи оновлення вислову [2, с. 9]. Серед прийомів, які найчастіше використовують у процесі трансформації ФО, вчена виокремлює контамінацію кількох традиційних виразів, що полягає у поєднанні кількох фразеологізмів в одному [2, с. 10].

Отже, серед прийомів трансформації ФО актуальною є **контамінація**, яка полягає у схрещуванні в одному виразі двох (іноді й більшої кількості) фразеологізмів. При цьому деякі вихідні форми фразеологічних зворотів можуть цілком зберігати всі свої компоненти й структуру в модифікованій одиниці, приймаючи при цьому деякі елементи з іншої (інших) ФО, що підлягають контамінації. У разі застосування контамінації першої частини одного вихідного звороту й другої частини іншого кожен фразеологізм у складі трансформованої ФО якісно змінюється, утрачаючи один зі своїх складників (іноді – декілька) унаслідок поєднання [13, с. 178].

Контамінацію ФО у різних аспектах розглядали І. Абрамець, О. Бабкін, Л. Болдирєва, Л. Кунін, О. Молотков, Л. Ройзензон, С. Ройзензон. На матеріалі української мови це лінгвістичне явище знайшло відображення у працях О. Бойко, А. Коваль, Л. Скрипник, В. Ужченка.

Так, В. Ужченко, розглядаючи цей тип структурно-семантичних перетворень, зазначає: «У «класичному» варіанті контамінації відбувається не просто поєднання ФО, а взаємопроникнення словоформ, своєрідне накладання і злиття значень різних ФО внаслідок мимовільних чи свідомих зближень, смислова компресія, лаконізація як результат опущення певних компонентів» [8, с. 151].

Отже, **об'єктом** дослідження є заголовки із фразеологізмами в українській пресі, **предметом** – контамінація фразеологізмів як активних сугестогенів у газетних заголовках української преси.

Мета дослідження – з'ясування впливового потенціалу прийому контамінації фразеологічних одиниць (ФО) у газетних заголовках української преси. Зазначена мета передбачає вирішення таких завдань: 1) з'ясувати суть прийому контамінації як засобу вираження медійного повідомлення; 2) визначити основні різновиди контамінації в межах газетних заголовків; 3) проаналізувати сугестивність таких заголовків.

Джерельною базою дослідження послуговували заголовки українськомовних суспільно-політичних газет «Голос України», «Дзеркало тижня», «День», «Україна молода», «Урядовий кур'єр» (за 2013 – 2019 роки).

Фактичним матеріалом статті стали понад 100 газетних заголовків із фраземним компонентом, дібрані методом суцільної вибірки з проаналізованих газет.

Мета і завдання роботи визначили необхідність застосування низки загальних та спеціальних *методів дослідження*. Серед загальних методів у роботі спираємося на описовий і метод спостереження, аналіз та індуктивне узагальнення фактичного матеріалу, що в цілому уможливило систематизацію й об'єктивну класифікацію фактичного матеріалу. Провідним спеціальним методом дослідження є контекстуально-інтерпретаційний метод, що уможливив з'ясування функційних особливостей зафіксованих ФО.

У нашому дослідженні контамінація ФО як спосіб структурної трансформації може виражатися такими видозмінами: 1) поєднувати дві ФО з усіченням (обох або однієї частини вислову) (51 % в межах контамінацій); 2) містити два фразеологізми із спільним компонентом (8 %); 3) поєднувати дві ФО без змін (41 %).

1. Використання двох частин різних фразеологізмів ілюструє заголовок «*Робота не вовк, вилетить – не спіймаєш*» (Україна молода, 04.09.10), де простежується об'єднання двох прислів'їв, ужитих з усіченням елементів: *Робота не вовк(ведмідь) – у ліс не втече* [11, с. 45] та *Слово – не горобець, вилетить – не впіймаєш* [11, с. 140]. У статті йдеться про дані спільної доповіді Міжнародного валютного фонду та Міжнародної організації праці, які свідчать про те, що кількість безробітних у світі сягнула історичного максимуму.

В наступному заголовку вжито фразеологічні одиниці, де усікається частина одного стійкого виразу та використовується ФО без змін: «*Біс у ребро – як грім серед ясного неба*» (Україна молода, 17.05.11) – заголовок поєднує частину відомого прислів'я *Сивина в бороду, а чорт (біс) у ребро* «про залицяння немолодого, підстаркуватого чоловіка» [6, Т. 8, с. 468] та ФО *як грім серед (ясного) неба* «раптово і несподівано» [6, Т. 2, с. 170]. У статті мова йде про 62-річного голову Міжнародного валютного фонду Домініка Стросс-Кан, якому висунули звинувачення у сексуальних домаганнях та позбавленні волі покоївки готелю у нью-йоркському районі Манхеттен.

Поєднання двох ФО ілюструє й заголовок «*Як «сухий закон» на голову*» (Україна молода, 29.09.10), де ФО *сухий закон* «заборона вживати алкогольні напої» [6, Т. 3, с. 154] розширює структуру відомої ФО *як сніг на голову* «зовсім несподівано, раптово» [9, с. 194]. За О. Куніним, таке розширення називається вклинюванням [4]. У такий спосіб відбувається не тільки структурна видозміна традиційних стійких сполук, а й семантичне нашарування, що виразняє повідомлення, оптимізує впливову силу заголовка. У статті йдеться про неочікуване рішення львівського виконкому – заборону продавати алкогольні напої після 22-ї вечора. Такий різновид контамінації, на відміну

від наведених вище, містить взаємоприникнення двох ФО не тільки на семантичному, а й на структурному рівнях.

Подібний прийом використано в заголовку «*Ні пуху тобі, «Проба пера!»*» (Голос України, 15.04.19), де поєднано дві фразеологічні одиниці: *спроба (проба пера)* «перші ранні твори» [12, с. 854] та *ні пуху (пуха) ні пера*, що є усталеною формою побажання удачі, успіху в якійсь справі, в чому-небудь [12, с. 724]; так автор повідомляє про конкурс під назвою «Проба пера» для юних журналістів у Севастополі.

Заголовок «*Тернистий шлях із глухого кута*» (Україна молода, 26.11.09) також ілюструє поєднання двох ФО: *тернистий шлях* «про чий-небудь життєвий шлях, сповнений труднощів, страждань, горя і т.ін» [6, Т. 10, с. 85] і ФО *заходить в глухий кут* «опинятися в безвихідному, складному становищі» [7, с. 93], що в заголовку вживається з усіченням дієслова. У статті йдеться про підписання довгоочікуваного двостороннього контракту. В таких заголовках простежується нестандартність та певна парадоксальність висловлювання. Суперечність між формальним висловлюванням і його прихованим реальним змістом є основою іронії [5, с. 292], що яскраво представлено у наведених прикладах.

2. Різновид контамінації, де поєднуються дві ФО, які мають спільний компонент ілюструють такі заголовки: «*Наріжний камінь спотикання*» (Дзеркало тижня, 19.08.17-01.09.17), де поєднано ФО *камінь спотикання* «велика перепона, перешкода» [12, с. 363] та *наріжний камінь* «основа чого-небудь» [12, с. 363]. У статті автор через не досить сумлінну роботу закликає ліквідувати Службу Державного архітектурно-будівельного контролю та скасувати Держгеокадастр.

Подібним є заголовок «*Танці з екстремістами: наступаємо на ноги і на горло*» (Голос України, 29.04.14), де вжито два фразеологізми зі спільним компонентом: *наступати на ноги* «кривдити кого-небудь, ущемляти чийсь інтереси» [12, с. 536] та *наступати на горло* «настирливо вимагати чого-небудь або змушувати до чогось» [12, с. 535]. У статті автор виражає подив з приводу всенародного обговорення подій, що відбуваються на сході країни, та наголошує на питанні ефективності проведення антитерористичної операції.

3. Заголовки можуть містити поєднання двох ФО без помітних структурних зрушень, наприклад: «*Банки – під ніж, гривню – на вагу золота*» (Україна молода, 16.04.15), де поєднано дві ФО: *під ніж* «на заріз; на забій» [12, с. 551] та ФО *на вагу золота* «надзвичайно цінний, значимий [9, с. 13], при чому таке використання фразеологізмів у заголовку є своєрідним гаслом, закликом до дії, що має великий сугестивний потенціал, оскільки містить імперативну настанову. Автор повідомляє у статті про зниження Національним банком України прямого падіння гривні, натомість стало фактично неможливим кредитування, зокрема промисловості.

Заголовок «*Коли відбирає мову – в'януть вуха*» (Україна молода, 09.01.10) ілюструє поєднання двох ФО – *відбирати (віднімати) мову* «хто-небудь втрачає здатність говорити від несподіванки, здивування, хвилювання, переляку, гніву і т.ін» [12, с. 114] та *в'януть вуха* «кому-небудь неприємно, гидко слухати що-небудь» [12, с. 162], що створює несподіваний ефект, порушує стандартність повідомлення, зацікавлюючи читача й заохочуючи до подальшого прочитання повідомлення. У статті йдеться про мовні помилки, яких припускаються деякі відомі українські книжкові видання.

В окремих випадках заголовок може містити поєднання двох стійких висловів, зокрема приказок, що мають структуру складного речення, утворюючи складну синтаксичну конструкцію, наприклад: «*Запорізький «Новий театр»: очі бояться, а*

руки роблять, або про те, що не було б щастя, та чиновники допомогли» (Голос України, 19.01.13), де вжито відоме прислів'я *Очі бояться, а руки роблять* та трансформоване – *Не було б щастя, так нещастя допомгло*. Наведений заголовок, хоч і не відповідає вимогам щодо структурної місткості, проте має значну експресивну силу, оскільки тут використовується ще й заміна компонента (*нещастя – чиновники*), що конкретизує інформацію та надає заголовку іронічного звучання. У статті йдеться про те, що завдяки чиновникам відновив роботу «Новий театр», який напередодні Нового року дві суботи поспіль у залі запорізького Палацу культури зібрав аншлаґ.

Отже, контаміновані фразеологізми є активними складниками газетних заголовків та мають потужні виражальні можливості. Серед прийомів контамінації найбільш продуктивними виявилися видозміни, де поєднуються дві ФО з усіченням (обох або однієї частини вислову), що мають максимальні властивості для впливу, синтезуючи декілька смислів, тобто значень, конотацій, які нашаровуються шляхом такого поєднання фразем. Також дієвими є заголовки із фразеологізмами, де вони вживаються без структурних змін, тобто їх значення функціонують паралельно один до одного. Складним із структурного розгляду є включення однієї ФО у межі іншої, тобто використання певного сплаву фразем, в яких є спільний компонент. На нашу думку, такі видозміни є надпотужними емоційними активаторами у загальному сприйнятті заголовка, оскільки зупиняють погляд та задіюють творчі ресурси читачів, проте такі ФО не є частотними. Припускаємо, що вони розраховані на широку обізнаність цільової аудиторії в царині фразеології, тому, щоб правильно декодувати таке повідомлення читач повинен мати досвід та знання.

Зазначимо, що неочікуваний варіант відомого висловлювання має значний впливовий ефект, оскільки в такому випадку порушується лінійність повідомлення, створюється смисловий бар'єр, для подолання якого читачеві потрібно докласти певних зусиль, максимально задіяти свої творчі ресурси. Тому контамінація ФО дієвим прийомом трансформації, оскільки має значні ресурси для урізноманітнення заголовків, звертаючись до фонових знань адресата та задіюючи творчість і уяву читачів.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в розширенні джерельної бази дослідження, зокрема в аналізі заголовків українських інтернет-видань.

Література

1. *Белянин В. П.* Основы психолінгвистической диагностики (Модели мира в литературе). М. : Тривиола, 2000. 448 с.
2. *Глуховцева І. Я.* Динаміка української фразеології кінця ХХ – початку ХХІ століття: тенденції розвитку : автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова». Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків, 2012. 23 с.
3. *Ковалевська Т. Ю.* Комунікативні аспекти нейролінгвістичного програмування: моногр. Одеса : Астропринт, 2008. 324 с.
4. *Кунин А. В.* Вклинивание как лингвистическое явление (на материале современного английского языка) // Иностранные языки в школе. 1973. № 2. С. 13–22.
5. *Потятиник Б.* Патогенний текст. Львів : вид-во отців Василян «Місіонер», 1996. 295 с.
6. *Словник української мови : в 11 т. / Ін-т мовознавства ім. О. Потебні АН УРСР / голова редкол. І. К. Білодід.* Київ : Наук. думка, 1970–1980.
7. *Словник фразеологізмів української мови / уклад. : В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Дятчук.* Київ : Наук. думка, 2003. 1104 с.

8. Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. Київ : Знання, 2007. 494 с.
9. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови. Київ : Освіта, 1998. 224 с.
10. Українські прислів'я та приказки / уклад. : С. Мишанич, М. Пазяк. Київ : Дніпро, 1984. 390 с.
11. Усі прислів'я, скоромовки, приказки / [уклад. Н. Курганова]. Харків : Торсінг плюс, 2011. 352 с.
12. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. [В. М. Білоноженко та ін.]. Київ : Наук. думка, 1999. 876 с.
13. Цимбалюк-Скопненко Т. Контамінація як структурно-семантичний спосіб трансформації фразеологічних одиниць (на матеріалі перекладів Миколи Лукаша) // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. пр. Київ, 2006. Вип. 13. С. 177–181.

References

1. Belyanin, V.P. (2000), *Fundamentals of Psycholinguistic Diagnostics (Models of the World in Literature)* [*Osnovy psikholingvisticheskoy diagnostiki (Modeli mira v literature)*], Triviola, M., 448 p.
2. Hlukhovtseva, I. Ya. (2012), *Dynamics of Ukrainian phraseology of the late XX - early XXI century: trends of development* [*Dynamika ukrainskoi frazeolohii kintsia KhKh - pochatku KhKhI stolittia: tendentsii rozvytku : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk: spets. 10.02.01 «Ukrainska mova»*]; Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody – Kharkiv, 23 p.
3. Kovalevska, T. Yu. (2008), *Communicative aspects of neurolinguistic programming* [*Komunikatyvni aspekty neirolinhvistychnoho prohramuvannia: monohr.*], Astroprynt, O., 324 p.
4. Kunin, A. V. (1973), *Penetration as a linguistic phenomenon (based on the material of modern English)* [*Vklinivaniye kak lingvisticheskoye yavleniye (na materiale sovremennogo angliyskogo yazyka)*], *Inostrannyye yazyki v shkole*, № 2, pp. 13–22.
5. Potiatynyk, B. (1996), *Pathogenic text* [*Patohennyi tekst*], Vyd-vo ottsiv Vasyliian “Misioner”, Lviv, 295 p.
6. *Dictionary of the Ukrainian language: 11 tons. (1970–1980)*, [*Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t.*], In-t movoznavstva im. O. Potebni AN URSR / holova redkol. I. K. Bilodid, Nauk. Dumka, Kyiv.
7. Uzhchenko, V. D. (2007), *The phraseology of the modern Ukrainian language* [*Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: navch. posib.*], Znannia, Kyiv, 494 p.
8. Uzhchenko, V. D. (1998), *The phraseological dictionary of the Ukrainian language* [*Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy*], Osvita, Kyiv, 224 p.
9. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language: 2 books. (1999)*, [*Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy: u 2 kn.*], uklad. [V. M. Bilonozhenko ta in.], Nauk. Dumka, Kyiv, 876 p.
10. *The phraseological dictionary of the Ukrainian language (2003)*, [*Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy*], uklad. : V. M. Bilonozhenko, I. S. Hnatiuk, V. V. Diatchuk, Nauk. Dumka, Kyiv, 1104 p.
11. *Ukrainian proverbs and sayings (1984)*, [*Ukrainski pryslivia ta prykazky*], uklad.: S. Myshanych, M. Paziak, Dnipro, Kyiv, 390 p.
12. *All proverbs, short stories, sayings (2011)*, [*Usi pryslivia, skoromovky, prykazky*], [uklad. N. Kurhanova], Torsinh plus, Kharkiv, 352 p.

13. Tsymbaliuk-Skopnenko T. (2006), *Contamination as a structural-semantic way of transformation of phraseological units (on the material of translations Nicholas Lukash)* [*Kontaminatsiia yak strukturno-semantychnyi sposib transformatsii frazeolohichnykh odynyts (na materiali perekladiv Mykoly Lukasha)*], *Leksykohrafichnyi biuleten: zb. nauk. pr.*, Kyiv, V. 13, pp. 177–181.

И. В. Лакомская,

*Одесская национальная академия пищевых технологий,
кафедра украиноведения и лингводидактики*

КОНТАМИНАЦИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ГАЗЕТНЫХ ЗАГОЛОВКАХ: СУГГЕСТИВНЫЙ АСПЕКТ

В статье речь идет о контаминации как одном из приемов трансформации фразеологизмов, который имеет мощные возможности воздействия на читателя газетного сообщения. В исследовании контаминация фразеологизмов в газетных заголовках может выражаться такими видоизменениями: совмещать две фраземы с усечением, содержать два фразеологизма с общим компонентом или сочетать два фразеологизма без изменений.

Ключевые слова: газетный заголовок, фразеологическая единица, трансформация фразеологизмов, контаминация, влияние.

I. V. Lakomska,

*Odessa National Academy of Food Technologies,
Department of Ukrainian Studies and Linguodidactics*

CONTAMINATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE NEWSPAPER HEADLINES: SUGGESTIVE ASPECT

The article deals with researching the contamination as one of the methods of transformation of phraseologisms, which has powerful opportunities for influencing the reader's message.

The phraseologisms in Ukrainian press are the object of the research, while the semantic and structural peculiarities in the phraseologisms as the active suggestogenes in the Ukrainian press newspaper headers are the subject.

Considering the aim and the tasks of the work, a row of general scientific methods and special linguistic ones are utilized in the work. The general methods are represented by description and observation ones. On top of that, quantitative analysis was applied to elucidate the dynamics of phraseologisms usage in the newspaper headers. The special research methods are: component analysis and contextual-interpretative method, which made it possible to elucidate the functional peculiarities of this units having been fixed.

Contamination of phraseologisms in newspaper headlines can be expressed by such modifications in the study: to combine two phrases with truncation, to contain two phraseologisms with a common component, or to combine two phraseologisms without changes.

The contamination of the phraseologisms is an effective method of transformation, it diversifies the headers, addressing the recipient's background knowledge; such combined changes illustrate a combination of the aforementioned techniques, and maximally activate the headers creative decoding directions.

Milton-model identification made it possible to isolate the phraseologic units illustrating the pattern disruption technique. The majority of the transformed phraseologic units belong to such models, first, the ones with components substitution, since the fixed component replacement causes the so-called “template break”, interrupting the linearity of the message, and thus empowering the influential effect.

Prospects for further exploration are in the expansion of the source of the study, namely analysis of the titles of Ukrainian Internet publications.

Key words: newspaper headline, phraseologic units, transformation of phraseologisms, contamination, influence.